

ról állítják. Az adott értelmezések tehát magyarázzák ugyan a szépnek némely tulajdonait, de nem a szépet általánvéve, erről oly egyetemes magyarázatot kell adnunk hogy belé az egyszerű szép is beférjen. Nem szándékunk itt Purgstaller ellen gáncsolólag fellépünk; nincs senki, ki hajlandóbb volna mások nézeteit elfogadni ha helyesek, s nekünk reményünk van, hogy e szövevényes tárgyat is, melyről utóbb bővebben szólандunk, nem ellenkezve jeles bölcselőnkkel, hanem vele karöltve, idővel még sikerülend tisztába hozni.

Előadása Purgstallernek ritka *érthetőségű*. Mely fontosságú ez a philosophiában, különösen pedig irónál, ki munkáit vezérfonalul oktatásra szánja, kiki fogja érezni. Különösen szerencsés ő a műszavak alkotásában, s ha meggondoljuk hogy köztünk világos philosophiai beszéd csak úgy remélhető, ha abban már az ifjuság oktatólag részesül: meg fogjuk vallani, mikép Purgstallerünk ebbeli érdemét nem lehet eléggé becsülnünk.

Philosophiai nyelvünk kifejlését szívünkön hordva, nem resteltük műszavait munkáiból azon szándékból össze írni, hogy azokat itt ösmertetés és használat végett egész hosszában ide iktassuk: de tekintve bírálatunk terjedelmére, szándékunkkal felhagytunk, kérve a tisztelt olvasót, hogy azokkal magokban a munkákban megismerkedni s philosophiai előadásunk *egysége* tekintetéből adandó alkalommal élni ne terheltecsék.

(*Vége jövőkör*).

BONFINIUS ÉLETE, ÉS MUNKÁI.

ÍRTA

GR. KEMÉNY JÓZSEF.

(*Vége*).

1690. Bonfiniusnak feljebb említett 1568-beli basiliai jobb kiadásának példányai idővel mind inkább ritkulván, és a Wechelius általi 1581-beli frankfurti, és a színlelt 1606-beli hanoviai kiadás is elkelyén, végre 1690-ben Bonfiniusnak Decasai Coloniában új kiadóra akadott, de a ki az 1568-beli basiliai jobb kiadásnak belbecsét nem tudván, és az 1581-beli, vagy 1606-beli Wechelius általi rosszabb kiadásnak példányaihoz könnyebben jut-

ván, ezen utóbbi 1581-beli kiadást újra kinyomtatta azon épen nem lényeges különbséggel, hogy annak új címet adott, és Bonfinius Decasainak belszövegét apróbb szakaszokra osztotta, minden nyomtatott lapot is két oszlopra szakítván, egyébiránt pedig a frankfurti, és színlelt hanoviai kiadásnak *Sambucus*-féle minden függelékeit ugyan azon renddel minden változás nélkül utánozván.

Ezen 1690-beli kiadásnak, a mely a benne található nyomtatási hibák tömege miatt a legrosszabb, ez a címje:

„Antonii Bonfinii Historia Pannonica, sive Hungaricarum Rerum decades IV et dimidia, Libris XLV comprehensae, quibus ejusdem Regni, populorumque origines et antiquitates, Provinciarum descriptiones, mores et consuetudines, fluviorum ortus et tractus, expeditionum et rerum belli, domique gestarum commentaria copiosissima ad curiosam Lectoris scientiam edisseruntur. Accedunt Tractatus aliquot, seu Appendices variorum Auctorum et rerum. Una cum priscorum Regum Hungariae Decretis, et Consuetudinibus. Auctore Joanne Sambuco. Editio haec postrema in commodiores Paragraphos disjuncta, clarioribus, et marginalibus illustrationibus utrobique locupletata, et copiosiore Indice rerum et verborum exornata. Coloniae Agrippinae. Sumptibus Haeredum Joannis Widenfeldt et Godefridi de Berges. Anno M. DC. LXXX. Cum Privilegio S. C. Majestatis.“ Egészrétben 702 lapon. Azután a következő lapoknak újra való számsorozásával: „*Liber Decretorum*.“ Az 1 laptól a 79-dik lapig. Végre. „*Index*.“

1713. Bonfiniusnak, 1568-tól fogva egynehány tudatlan kezek általi után, a mindezeknél jobb basiliai *Sambucus*-féle 1568-kiadása szerfelett elritkulván, a XVIII. század elején ezen hiány és az innen származható historiai tévedéseket észrevették, és abban fáradoztak, hogy régi történetiróink, s következőleg Bonfinius is a legnagyobb pontossággal és lehető hitelességgel valahára kiadassanak. Legelső vala ezek között híres erdélyi honfink és jeni tanár Schmeizel Márton († 1747.), a ki ezen szándéklott kiadásának címlapját is már 1713-ban eképen kinyomtatta vala.

„Rerum Hungaricarum Scriptores varii, maximamque partem antiqui, ad Regni Hungariae, annexorumque Regnorum ac Provinciarum Historiam spectantes. Hos diligenter collegit, re-

censuit, emendavit, notisque suis, ac aliorum testimoniis illustravit *Martinus Schmeizel Corona Transilvanus Saxo*. Praemissa est Praefatio, qua instituti redditur ratio. Adjecti denique sunt Indices rerum et Auctorum necessarii. *Francofurti* apud Thomam Fritsch 1713. " Egészrétben 1).

De Schmeizelnek ezen célja, s törekvése további typographiai eredmény nélkül maradván, *Bél Mátyás* tudós hazánkfia régi történetíróinknak VIII nagy kötetben való kiadásához készült, és a II. kötetben merőben csak Bonfiniusnak Decasait kijobbítva akarta vala kiadni, és ezen szándékát még 1740. előtt közölte jeni tudós tanárral Buder Keresztélyvel 2).

Késedelmeskedvén pedig *Bél Mátyás* is ezen kiadással, iglői születésű honfink, s rintelni tanár *Schwarz Godofréd* kívánta azt, a mit Schmeizel és *Bél Bonfinius*nak újabb kiadása iránt céloztak s ígértek, végre hajtani, a miről Schwarz Godofréd, ily című értekezésének: „Decadum Antonii Bonfinii editio nupera Posenio-Viennensis justo pretio aestimata. Osnabrugii. 1745.“ kilencedik paragraphusában e szavakkal emlékszik: „Istae sunt consilii rationes, quas in edendo olim aliquando Bonfinio inieramus. Amici vero, qui ut opus admaturaremus, persaepe nos graviterque cohortati sunt, ex iis, puto, intelligent: sola ingenium propositi difficultate nos adhuc ab exequendo opere detentos esse“.

1744. Ezen tudós férfiaknak egyes működéseik, s előkészületeik között telvén az idő. 1744-ben Bonfinius véletlenül egy pozsonyi szerencsétlen s tudatlan kiadóra akadott, a ki minden kritika nélküli kiadását következő cím alatt a világra eleibe lökte:

„Antonii Bonfinii Rerum Hungaricarum Decades quatuor cum dimidia. Adjungitur Chronologia Abrahami Bakschaj ad annum 1567. Continuata per Anonymum usque ad praesentem. Editio post geminas Basileensem, Francofurtensem, Hanoviensem, Coloniaensem sexta. *Posonii*. Typis Royerianis, ac sumptibus Ioh. Michaelis Kochberger. 1744.“ Egészrétben, 643 lap.

1) Lásd: *Hamburgische Bibliotheca Historica*. Dritte Centuria. Leipzig. 1716. " in 12. p. 139.

2) Lásd: „*Bibliotheca Historica selecta*, cujus primas lineas duxit Struvius, emendavit C. S. Buder. Jenae. 1740.“ pag. 1482.

Ezen névtelen kiadó (egy pozsonyi jezsuita) az előbbeni kiadásokból Brenner Mártonnak és Sambucus Jánosnak felvilágosító ajánlóleveleit, s nem különben az előbbeni kiadásoknak függelékjeit (kivéve Baksai Abrahámnak Chronológiáját) kihagyván, Bonfinius ötödfél Decasainak kiadásában nem a Basiliai 1568-beli jobb kiadást, melyet, nagy ritkasága miatt, talán csak hírből ismert, követte, hanem (eléggé furcsán) Bonfinius beszövegének külső felosztására nézve az 1690-beli leghibásabb coloniai kiadást, Bonfiniusnak beszövegére nézve pedig az igenis hibás 1606-beli hanoviai színlelt kiadást utánozta: „Ego interim (a kiadónak előjáró szavai) *Coloniensem* (editionem) licet mendis quamplurimis Czwittingero laborare visam, *typi collatione*, *Hanovianam* (editionem) *textu secutus sum*.“ De minő sikerrel? a legroszabbal, mert a hanoviai színlelt kiadásnak számos nyomtatási hibáit nagyobbára nem csak megtartotta, de azoknak számát még nevelte is oly annyira, hogy kiadásáról méltán mondhatni: hogy az, az előbbeni rosszabbnál is a legroszabb.

Megbírálta egyébiránt ezen szerencsétlen kiadást feljebb említett Schwarz Godofréd, a ki ugyan említett értekezésében: „Decadum Antonii Bonfinii editio nupera Posonio-Viennensis justo pretio aestimata. Osnabrugi. 1745.“ ezen kiadásra ezeket írta: „Editio haec, si formam spectes, exilis, si chartam, lurida, si textum orationis, pannis, annisque priorum editionum obsita, suis praeterea erroribus, iisque magnis, innumeris foede contaminata.“

Ezen kiadásnak (mely Kochberger János Mihály költségén 1744-ben Pozsonyban könyvnyomtató Royer belüivel nyomtatott) bizonyos számú példányai bécsi könyváros Kraus János Pál által felvásároltatván, ez, hogy a megvett példányokat mint valami legújabbat könnyebben eladhassa, azoknak új címlapot készíttetett és abban Bonfiniusnak Decasait „*Historia Hungarica*“nak átkeresztelte, a címlap végére pedig ezt tétette: „*Viennae Austriae, sumtibus Joannis Pauli Kraus, ibidem negotiantis, prope Palatium Regium. A. 1744.*“ S így leve 1744-ben ugyan azon egy kiadásból kettő, ú. m. a pozsonyi, és a színlelt bécsi, holott mind a kettőnek példányai csak is Pozsonyban nyomattak, a mi vagy csak abból is kitetsző, hogy ugyan azon egy névtelen kiadónak előjáró beszédében, mely mind a pozsonyi, mind pedig a bécsi színlelt kiadásban található, a kiadónak ezen szavai, állanak: „*Statui apud*

animum meum . . . . *domi* (azaz : Pozsonyban, mert ott írta előjáró beszédét) *excudi facere . . . hunc, quem vides, Bonfinium.* “Lásd erről bővebben Schwarzrnak most említett értekezését.

1771. Bonfiniusnak ennyi hibás kiadásai után végre Bél Károly András a köz ohajtásnak és már azelőtt Bél Mátyás által tett eziránti ígéretnek eleget tévén, 1771-ben Bonfiniusnak legjobb kiadását (kitisztálván az előbbeni kiadásoknak számtalan hibáit s hiányait) közrebocsátotta ily cím alatt :

„Antonii Bonfinii Rerum Hungaricarum Libri XLV. . . . ab origine gentis ad A. 1495. Editio Septima. Accessit Index rerum locupletissimus. Recensuit et praefatus est *Carolus Andreas Bel. Lipsiae. 1771.*“ Egészrétben, 756 lap.

Ezen kiadásnak dicséretét és bírálását lásd : „Nova Acta Eruditorum. 1771.“ April. 166 lapon.

1774. Ezek tehát Bonfinius Decasainak időszerinti eddigi kiadásai, melyekhez még az is hozzá adandó, hogy Wagner Károly 1774-ben sajtó alá bocsátván következő című munkájának második darabját :

„Analecta Scephusii Sacri, et profani Pars II. complectens Scriptores rerum Scephusiacarum. Viennae. 1774.“ Negyedréthben.

ennek 115-dik lapjától 121-dik lapjáig Bonfinius ötödik Decasa negyedik könyvének azon részét, melyben II. Ulászló magyar, és Albert lengyel királynak Lőcsén 1494-beli egybejövetele leíratik, ily cím alatt : „Antonii Bonfinii Congressus Leutschoviensis“ újra kiadta.

Bevégezvén eként Bonfinius Decasainak különböző kiadásai iránti jegyzéscimet, nem tartom feleslegesnek : némely tudós honfiainknak, a kik hazai történetek leírásában, s felvilágosításában sikerrel működtek, Bonfinius ezen munkája iránti vélekedéseit itt is elésorolni.

Decius Barovius János 1593-ban sajtó alá bocsátván következő című munkáját : „Syntagma Institutionum Juris Imperialis, ac Ungarici. 1593. Claudiopoli.“ annak előjáró beszédében, Bonfiniusról, mint történet-íróról ily itéletet hozott :

„*Petrus Ranzanus et Antonius Bonfinius, homines peregrini*

tot anilibus fabulis, ac rebus exoticis obscurarunt veritatem historiae nostrae, ut dolendum sit, aliquem e nostris, qui curam ejus rei suscepisset, hactenus inventum non esse.“

Istránfi Miklós „Historia de rebus Hung.“ Lib. II. pag. 16. Bonfiniusról ezt írja:

„Bonfinius historiarum scriptor elegantissimus.“

Timon Sámuel „Epitome Chronologica rerum hungaricarum. Claudiopoli. 1737.“ in folio pag. 96. Bonfiniusról így vélekedik:

„Ad hunc annum (1495.) perduxit historiam hungaricam Antonius Bonfinius, scriptor eloquentissimus. . . . . Ejus scriptis, teste Ioanne Sambuco, paucarum gentium historiae sunt pares. Si paulo prius in regnum (Hungariae) venisset, exterosque fastos, et Hungarorum monumenta evoluisset, longe exquisitiorem, uberioremque rerum suarum seriem haberet Hungaria.“

Bél Mátyás „Scriptores rerum hungaricarum veteres ac genuini. Vindobonae. 1746.“ Tom. I. Praefat. p. III. Bonfinius iránti ítéletét e szavakkal hozta elé:

„Antonius Bonfinius Italus . . . . . augustali Mathiae Corvini munificentia praeclare adjunctus, incircumspecte collocavit, imo prodegit beneficium. Eo enim Hungaricam historiam adduxit, ut cum nuda esset antea ac simplex, sibi tamen sic satis constans; phaleratam redderet, et multis, cum fabellis contaminatam, tum peregrinarum rerum narrationibus offertam, exaggeratamque.“

Pray György Bonfinius iránti ítéletét több versen nyilvánította, még pedig ily renddel a következő munkáiban:

a) „Annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum. Vindobonae. 1761.“ Praefat. p. 2. ezen szavakkal:

„Bonfinius, ut latinus elegantias studiose sectatur, ita in rebus Hungaricis saepe, et graviter labitur.“

b) „Annales Regum Hungariae. Vindobonae. 1764.“ Tom. I. Praefat. p. 1. következő szavakkal:

„Facile mihi consentientes habeto, si qui Bonfinium legere, a quo multa omnino praeterita sunt, quaedam non rite consignata exaggerata nonnulla, temporum autem ordo plerumque sic luxatus, et confusus, ut nihil mirum sit, si errorem error, velut tracto filo, consequeretur. Hos exterere conatus est Samuel Timon S. J. vir multarum litterarum, et qui patriam historiam ad criticen exegerit, omnium, quod sciam, primus.“

c) „*Annales Regum Hungariae. Vindobonae. 1767.*“ Tom. IV. Praef. p. 2. következendő sorokban:

„De Bonfinio ita existimo: eum in rebus Hunnicis, quod alias indicavit, veterum de Scythis scribentium opinionem cum errore ut plurimum secutum fuisse: in Hungaricis, nam de Avarebus pauca commentatus est, quanto longius ad Regum primordia narratio spectat, tanta magis in Chronologia exerrare, et nonnullis ex suo ingenio additis expressisse Thurocium: in Corvinianis autem mirum assentatorem videri, cum res ipsa loquitur, tum epistola, qua conscriptam ab se historiam Wladislao consecrat, manifesto argumento est: cujus vitia fucato verborum pigmento, virtutes facit. Stili ratio, praeterquam, quod ex priscorum norma, Deorum nominibus, ac monstris, futurarum rerum praesagis, plus quam religionis castimonia sineret, persaepe tribuat, scita quidem illi est, sed, ut mihi videtur, hians, et inaequalis, plusque oratoris, quam historici referens. Quo loco illud mirari subit: cur hanc scribendi materiam Mathias Jano Pannonio, Quinque-Ecclesiensi episcopo non tribuerit. Qui cum ingenio veteribus certare, et patriam historiam carmine, sed quod temporum injuria nobis subtraxerat, complecti potuerit, idem eadem, qua Bonfinius elegantia facturus videbatur. Nisi forte tum quoque exteris rebus major, quam domesticis gratia inerat.“

Schwarz Godofréd következendő című értekezésében: „*Decadum Antonii Bonfinii editio nupera Posonio-Viennensis justo pretio aestimata. Osnaburgi. 1745.*“ így vélekedik Bonfiniusról:

a 8-dik lapon: „Bonfinius autem Aristarchum tanto postulare videtur acriorem, quo magis in promptu est demonstrare, locis prope modum infinitis ejus in mendo jacere orationem.“

És a 13. lapon: „Peregrinos scriptores consulens Bonfinius, non semper ad puros fontes recurrit, sed rivulos recentiorum subinde sectatur, nec nudis auctorum testimoniis narrationem superstruxit, verum interpretis, et commentatoris vices sustinens, suos passim sensus admiscuit. In designandis urbium, atque locorum originibus plus nimium ingenio indulsit, quarum natales tantum non ubique a Romanis, et nescio quibus priscis populis repetit, quamvis liquide constet, esse plerasque multis seculis inferiores. Fuit praeterea Bonfinius vir, historiae, antiquitatisque Romanae scientissimus, morum autem, virtutumque Hungarorum jurisque

inter ipsos publici, et privati minus peritus. Multi ex hoc fonte scriptoris errores, vagae, sibi que non constantes sententiae, peregrinae et a civitate Hungarica alienae relationes promanarunt. . . . . Excusat quidem Bonfinius se se in dedicatione operis Uladislao Regi, temporis inter caetera, quod ad scribendum ei erat, brevitate. Ast majorem gratiam inivisset, si vel id, quod quid nactus erat, temporis, quod in jejuna, mendosa et fabulosa Anna lium, quos in oculis gestavit, farragine latinitate donanda, multis orationum luminibus distinguenda, rerum exoticarum compilationibus amplificanda consumisset, in indagandis actis publicis, literis diplomaticis, et id genus monumentis aliis collocare voluisset, quod quidem consilium, regis auspiciis scribenti melius, quam ulli alteri successisset.

De ezek után illő, hogy *Bonfinius mentőségét* is itt elehöz zam, a ki, midőn Decasait II. Ulászló királynak ajánlotta, ajánló levelében ezeket írja:

„Eam scribere sum jussus historiam, quae gravis et recondita est, ac nullis fere scriptoribus illustrata, et si qui reperiantur, hi perque pauci sunt, ac ineptissime, barbaramente scripsere. Quis igitur gentis scythicae gesta, variaque imperia, in tanta bonorum scriptorum inopia facile scripserit? Proinde quanti momenti sit res ipsa scytharum, facile hinc intelligi potest. . . . . Quorsum igitur haec? nempe ut omnes intelligant, me ne leve quidem onus subivisse, hoc volumine tot populorum gesta complexum. . . . . Si quid laude dignum inveneris, id Serenitatis Tuae numini tribuendum, quae ad scribendum impulit et aspiravit; sin vero quid ineptum, rei magnitudini, imbecillitati meae, ac *temporis brevitati* impulandum, quae foetus edidit immaturos.“

Bonfinius 1485-ben jött I. Mátyás király udvarába, 1495-ben végezte be ezen munkáját, következőleg ő, a ki Magyarországnak való lakása alatt egyéb munkákon is dolgozott, Decasainak készítésére alig fordíthatott kilenc évet.

De a mi Bonfiniust mint szakszerű történetírót ez utóbbi munkájában főleg terheli, az, vélekedésem szerint az, hogy minden nagy tudománya és esze mellett, szerfelett hívekeny volt, s ennél fogva oly meséket is, mint valódi eseményeket csusztatott néha munkájába, melyek természet-elleniek, és a józan okossággal épen nem egyeztethetők, ilyenek p. o. midőn az első Decas

első könyvének 5-dik lapján (az 1568-beli kiadás szerint) ezeket írja: „Haec est Cronium, et Baltiam immensae magnitudinis insula, quam Pythias Basiliam, quasi reginam insularum nominat. . . . Neque desunt aliae, in quibus equinis pedibus homines oriuntur, Hippopodes dicti. . . . et aliae, in quibus praegrandes ipsorum aures tota corpora tegunt.“ És midőn ugyan azon első Decasa negyedik könyvének 72. és 73. lapjain a következendőt, mint valódi eseményt hiszi és eléadja: „Nec de Germano sine maximo scelere silendum, quando Atillae temporibus claruit. . . . Quum ad Tornodunum venisset, cujusdam discipuli, qui e Britannia eum secutus fuerat, sepulchrum invenit, ac eum ex tumulo evocasset, rogassetque, anne ulterius secum militare vellet, respondit: „Sat sibi esse militatum, seque cumulatissimis militiae praemiis perfrui, proinde orare, se missione donaret. Quiesce (Germanus inquit), ac vale. At ille deposito mox capite, in Domino obdormivit. . . . Quum in Britannia praedicaret, . . . subulcus regius adventit, venerabilem virum cum sacra manu conspicatus, earumque miseratus algorem, ad tugurium invitat. Quo cum pater ille divertisset, subulcus uxorem monet, ac jubet, ut unicum, quem haberet vitulum saginatum, viro sanctissimo apponeret. Quod ubi factum est, pro explorata rustici fide, Germanus post coenam mulierem jubet vituli ossa legere: lectaque, ac pelle involuta, ante bovem in praesepio recondere. Mulier postquam imperata fecit, postero die redintegratum vitulum, foenum cum matre comperit edentem“ stb.

Nem lehet tehát csodálni, ha tudósaink Bonfiniust néha még ott is mesélőnek tartják, a hol hazánkknak hajdani egyes történetét talán a valóság szerint híven kívánta leírni.

PÓTOLÉK GYŐR MEGYE FŐISPÁNJAIHOZ.

RÁTH KÁROLYTÓL.

A múlt évi Új M. Muzeumban ¹⁾ Győr megye főispánjait elősorolván, az utolsó ²⁾ lapon így szóltam: „1442—1510-ig (okmányok hiányában) győri főispánokra akadni nem lehet.“ Múlt

¹⁾ 1853. III. vagy martiusi füzet 139—154. lapjain.

²⁾ 154. lapon.